

Globalisering in historische context

1. Probleemstelling

Globaliserende tendensen bestaan al zeer lang. De termen internationalisering en mondialisering zijn ingeburgerd in de geschiedenis. Zijn er verschillen tussen het historisch verleden en het huidige begrip en waarin liggen deze verschillen? Eeuwenlang hebben mensen **territoria** afgebakend met meer of minder geweld. Internationalisering, mondialisering en globalisering hebben altijd te maken met het **overschrijden van grenzen**.

In een eerste intuïtieve indruk is het woordweb de belangrijkste technologische vernieuwing waardoor onze wereld één geheel lijkt te zijn geworden. Satellieten wentelen om de aarde en alle streken zijn bereikbaar. De wereld is verbonden door een netwerk van communicatie- en vervoermogelijkheden. Ze zijn de technische voorwaarden voor de geglobaliseerde wereld, maar zijn er niet toe te herleiden.

2. De economie in het vizier

Er lijkt een band te bestaan tussen wereldhandel (WTO), vrije markt en globalisering.

Historisch gezien hebben de mensen *altijd* aan **economische expansie** gedaan door *handel* (vb. de zijderoute; de handelsroutes langs rivieren; de handel vanuit Europa via de Arabische tussenhandelaars met het Oosten, die een niet geringe bijdrage hebben geleverd aan de nood aan alternatieve wegen en een impuls waren voor de ontdekkingen en het omvaren van de planeet).

Een korte schets poogt een betekenisvolle lijn te trekken.

Vanaf de 15de - 16de eeuw, toen de wereld als 'globe' begrepen werd, kwam vanuit Europa een immense **handelsexpansie** tot stand. Toen begonnen handelsorganisaties (vb. Oost-Indische en West-Indische Compagnieën in de Verenigde Provinciën in de 17de eeuw) de zeeën te beheersen en zwermden ze uit naar de verschillende continenten; van dan af begon al een strijd om de heerschappij over de zeeën en ontstonden monopolies. Het kapitaal verzamelde zich in concurrerende handelsondernemingen. Dit **handelskapitalisme**, onderhevig aan de 'wet' van vraag en aanbod, bracht zowel rijkdom (goud uit de kolonies) als sociale problemen met zich mee (vb. het stijgen van de vraag deed de prijzen toenemen).

Sinds Cromwell in *Engeland* werd voor eeuwen de suprematie van Engeland gevestigd. Dit gebeurde door de met geweld opgelegde akte van navigatie (die de oorlog met de Verenigde Provinciën uitlokte). Napoleon zal in de 19de eeuw proberen deze Engelse hegemonie te doorbreken (continentale blokkade). De **strijd** speelde zich af tussen landen en staten (Spanje en Engeland in de 16de eeuw; Engeland en de Verenigde Provinciën in de 17de eeuw). Het zal duidelijk zijn dat de 'wereldorde' met geweld en verdragen werd opgelegd (kolonisatie in het latere Latijns-Amerika).

Binnen deze context ontstonden de noties van **recht**, meestal gebaseerd op **macht**.

In de 19de eeuw met de doorbraak van de *industrialisatie* verandert dit handelskapitalisme in een **industriële kapitalisme**. Ook nu kwam er een nieuwe soort machtsconcentratie door de *kolonisatie*, die ganse gebieden en landen onderwierp aan de eigen economische belangen van handel en industriële ondernemingen. Het **liberale denken** omarmde de vrije markt als **ideologie**, gedomineerd door het winstprincipe dat gepaard ging met een **voortgangsgeloof** voor iedereen. Vrije handel werd in sommige onwillige landen *opgelegd* (China en o.a. de opiumoorlog). Vrije handel betekende ook de afschaffing van hinderlijke tollens (het Zollverein in het kader van de eenmaking van Duitsland, wat zich laat vergelijken met de huidige EMU). **De 'wereld' werd verdeeld onder de kolonisten** (de conferentie van Berlijn).

Na de dekolonisatie in de 2de helft van de 20ste eeuw veranderen op het eerste oog de machtsverhoudingen. De term *neokolonialisme* dook op. De geïndustrialiseerde wereld poogde haar belangen te verdedigen (vb. de VS t.a.v. Latijns Amerika; Europa door zich te verenigen en de banden met de ex-kolonies aan te houden). Tegelijk ontstond na de 2de Wereldoorlog de koude oorlog, die de wereld andere verhoudingen oplegde en in '*invloedsferen*' verdeelde: 2 sociaal - economische systemen wedijverden om de economische macht (o.a. door multinationals, door instellingen als de Comecon, EVA ..) en hun 'ideologisch gelijk'. **De wereld werd bipolair**. Sommige landen poogden hierin een niet-gebonden koers te varen. Zo was de wereld verdeeld in drie delen.

Door **de implosie van de SU in 1992** en de ondergang van het communisme, dat als niet werkbaar werd afgedaan, wijzigt de perceptie van de wereld tot één geheel, waarin de vrije concurrentie en wereldhandel de economische voortgang voor iedereen toegankelijk zou maken. Belangen, machten en visies gaan allianties aan. Hier zit het breekpunt in de visies.

Nu het kapitalistische machtsblok en **het liberale denken** triomferen, zijn er geen duidelijke nieuwe *evenwichten* meer en komt er onzekerheid. De VS worden de belichaming van deze triomferende ideologie. **De ganse wereld wordt één investeringsmogelijkheid**.

Doos van Pandora

De economische activiteiten worden gekenmerkt door schaalvergroting, snelheid en flexibiliteit, aangedreven door economische noden en winstprincipes, en door consumptiebehoeften. Deze ongebreidelde groei-economie brengt evenveel vernieuwing mee zoals convergerende gedragingen (wereld, één dorp), en wereldwijde concurrentie (China), en zijn verbonden met evenveel problemen zoals de immense sociale kloof in de wereld, de migratiestromen, milieu en klimaat, enz..

Grootschaliger zijn ook de beschermende maatregelen, als de vrije concurrentie nadelen berokkent aan de eigen belangen (EU).

Problematisch schijnt te zijn dat de **machts-** en **rechtskaders** ontbreken om de *globale* problemen onder controle te krijgen (VN) en dat alle

machtsentiteiten machteloosheid ervaren bij het verdedigen van de eigen belangen.

conclusie i.v.m. globalisering en economie:

Globalisering voltrekt zich in het liberale denkkader, dat de visie van 'voortgang', 'vernieuwing' en 'vrijheid' (vrije markt) verdedigt; de globalisering vergroot de complexiteit, heeft vaak ongewilde en oncontroleerbare effecten en herbergt een doos van Pandora.

Uitdagingen :

1. Is er nood aan het trekken van grenzen ? Welke grenzen?

- de landen beschermen zichzelf: de derde wereld door 'aangepaste' ontwikkeling en beleid, en de geavanceerde wereld tegen de lage loonlanden. Hoe moet de verhouding zijn tussen eigenbelang en dat van iedereen?
- de ecologische bescherming van de aarde dringt zich op.

2. Welke machten kunnen zich doen gelden?

- de natiestaten
- EU, OPEC,
- Wereldinstuties: UNO (millenniumdoelstellingen), WTO, Wereldbank, de G8, VN,
- Ngo's

3. Politiek en verantwoordelijkheid

Politiek speelt een onvermijdelijk belangrijke rol De politiek vertoont eenzelfde expansief machtspatroon als de economie. De volgende korte en parallelle schets geeft dit aan.

Eeuwenlang hadden de politieke entiteiten de vorm van **landen en rijken**: het hellenistische rijk van Alexander de Grote, het Romeinse rijk (zie bijdrage voor klassieke talen), het Mongoolse Rijk, ... Grenzen bakenen de territoria af en de meeste economische activiteiten werden *binnen* de grenzen uitgebouwd. Maar tegelijk overschreden landen en machthebbers de grenzen, onder vormen van economische activiteiten (voor de 16de eeuw vormde de landbouw en dus grondbezit de wezenlijke economische basis, later de handel en industriële mogelijkheden) en/of veroveringen en oorlog. Daaruit ontstonden **verdragen** die het **internationale recht** deden ontstaan.

Van de **16de eeuw tot de 18de eeuw** werden de landen essentieel gedomineerd door de machthebbers, koningen en keizers. In de 16de eeuw ontstond bvb. het **'wereld'rijk** van Karel V. Kolonisatie werd politiek georganiseerd.

In de 17de eeuw werd, naarmate de economische handelsactiviteiten belangrijker werden, de basis gelegd voor de Britse hegemonie, in concurrentie met de Verenigde Provinciën (opvallend is dat beide landen

geen 'absolute' koningen hadden en meer burgerlijk en dus gericht op handelsbelangen waren ingesteld).

Vanaf de **Franse Revolutie** ontstaan de politiek liberale bewegingen, democratisering en de natiestaten (volk valt samen met de staat). Waar de bindende factor de vorst was, wordt het nu het 'volk'. Maar **het propageren van de 'vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid'** werd in de 19de eeuw uitgedragen en gemonopoliseerd door Frankrijk, met name door een nieuwe heerser Napoleon, die droomde van een nieuw Europa weliswaar onder Franse hegemonie. De zelfbewuste Europese mogendheden maten zich de 'wereld'heerschappij aan (koloniale rijken zoals de British Empire, nationale rijken als Groot-Rusland) met een 'zendingsdrift', die moeiteloos ontmaskerd kan worden als **imperialisme**. Daardoor kreeg onze 'globe' voor het eerst te maken met 2 **wereldoorlogen**, die nieuwe machts'evenwichten' zullen creëren.

Na **de catastrofale eerste helft van de 20ste eeuw**, waarin de eerste grote economische *werelddepressie* plaatsgreep en Hitler een nieuw 'verenigd' Europa poogde te vestigen, veranderden door de oorlog en de daarop volgende koude oorlog de machtsverhoudingen. De VS namen de rol op zich van verdediger van de vrije wereld, de SU predikte het wereldcommunisme en de sociale rechtvaardigheid. Zo ontstond de **bipolaire wereld**, (parallel met de economische ontwikkelingen). Elk land had zijn plaats in de internationale verhoudingen, wat zich naast politiek ook militair in machtsblokken (Nato, Warschaupact, Zoavo) uitdrukte. Voor de VS en het Westen kwam het in hun officiële ideologie erop aan de **democratie en de vrijheid** (begrepen als vijand van het communistische totalitaire regime) te verdedigen. Dat deze ideologie noch de democratie noch de welvaart in de derde wereld deed toenemen, hinderde de machthebbers blijkbaar niet.

Toen de tegenmacht van de SU verdween **na 1992** en het communisme niet enkel als dictatuur maar ook als economisch systeem tenonderging, zegevierde de gedachte dat de vrije markt samengaat met vrijheid en democratie (Fukuyama). De toekomst leek gekend. **De wereld lag open, werd één geheel en evolueert sindsdien in dezelfde richting.** Communicatiemogelijkheden breiden uit, de mobiliteit neemt toe, nieuwe migratiestromen komen op gang. **De politiek zou volgen.** De sociale ongelijkheid zou afnemen. De opvatting dat het bestrijden van de armoede in de wereld, de globalisering en de democratie (A. Sen) een vruchtbare alliantie aangaan, wordt echter niet door iedereen gedeeld.

De machtsverhoudingen veranderen. Nieuwe conflicten moeten beheerst worden (ex-Joegoslavië). De EU gaat haar eigen weg en probeert zich politiek te organiseren. Japan en Duitsland, maar ook Brazilië en India eisen hun rol op in de verouderde structuur van de VN-Veiligheidsraad.

Tot de aanslag van 11 september. Het machtigste land ter wereld blijkt kwetsbaar. Opnieuw werpen de VS zich op tot de verdedigers van vrijheid en democratie. Opnieuw zien we een verband met economische belangen. De geglobaliseerde wereld lijkt niet eenvoudig te beheersen. De VS zijn de enige dominante staat en beslissen nu soeverein en unilateraal. Speekt

men over de (soms met geweld opgelegde) Pax Americana (vb. Kaplan en de vergelijking met de Pax Romana), is men tegelijk opgeschrikt door de ondermijning van deze Pax door mondiaal werkende terreurnetwerken. Er verschijnen 'nieuwe' vijanden. De wereld wordt in de Bush-doctrine ingedeeld in Goed en Kwaad. Niet meer de strijd tussen landen en staten (een traditionele oorlog kan nog relatief gemakkelijk gewonnen worden, zoals in Irak), maar nieuwe vijandelijkheden en wereldwijde netwerken dreigen de democratie en vrijheid te ondermijnen. De discussie verplaatst zich **van vrijheid naar veiligheid**.

Tegen de achtergrond van de 'enige' macht ter wereld en tegelijk de ervaring van machteloosheid (o.a. frustraties in Arabische landen, in de EU, in de VN ...) en irritaties over de unilaterale politiek van de VS, vallen oude bondgenoten uiteen en vormen er zich nieuwe 'allianties'. De democratie lijkt moeilijk te realiseren (dictaturen, burgeroorlogen, ...; Rwanda, Irak).

conclusie i.v.m. globalisering en politiek:

Globalisering voltrekt zich in de visie van wereldwijde verspreiding van democratie, vrijheid en mensenrechten, maar uitgedragen en gedomineerd (opgelegd) door de vroegere machten. Globalisering vergroot de complexiteit (EU en de migratie) en heeft ongewilde effecten (internationaal vertakte terreurnetwerken).

Uitdagingen :

1. Respecteren van de soevereiniteit van de staten (die zichzelf beschermen)?
2. Internationale samenwerking (VN, EU,)?

4. Cultuur als beleving

Hoe ervaren we deze geglobaliseerde wereld?

Het is duidelijk dat de wereld steeds groter werd. Het leven in kleine gemeenschappen wordt steeds meer opengeboken. Dit heeft niet enkel te maken met de economische en politieke werkelijkheid zoals hierboven kort beschreven, maar vooral met de technische mogelijkheden als de mobiliteit en de media enerzijds, en met de toenemende welvaart anderzijds. Deze grijpen in in het leven van elke dag. Tegelijk is hier een enorme ongelijkheid in de wereld. Niet iedereen reist de wereld rond, niet iedereen kijkt naar het wereldnieuws, niet iedereen staat in contact met de wereld. (Vooral Afrika is een achtergebleven continent.)

Ook hier begint de (culturele) overheersing van het Westen in de 16de eeuw.

In **de 16de eeuw** komen zeer uiteenlopende culturen met elkaar in contact. De geschiedenis is bekend: de zwarten werden als slaven en als werkkrachten beschouwd, indianen werden verdreven, hun culturen vernietigd. De Europeanen zwermden uit. Het Westers bewustzijn claimde

niet enkel de politieke, economische en technische, maar ook de **culturele superioriteit**.

Met de **Verlichting in de 18de eeuw** ontstond de notie van mensenrechten.

In de **19de eeuw** was het 'beschavingsideaal' paternalistisch en eurocentrisch was. Het christendom, eeuwenlange (uit)drager van de Westerse cultuur kreeg het gezelschap van de verlichtingsidealen. De verwetenschappelijking van het wereldbeeld leidde naar het 'onderzoeken' van de culturen, naar ontdekkingsreizen naar de andere volkeren. Er komt een wederzijdse beïnvloeding maar het Westen blijft wereldwijd toonaangevend.

Met de dekolonisatie komt er een grote **ontvoogdingsstrijd** op gang, die niet afgelopen is. Het gelijkheidsideaal van alle culturen staat ingeschreven in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. De culturen proberen hun identiteit te (her)vinden in deze door het Westen gedomineerde cultuur. De wereld wordt pluriform. **De diversiteit** wordt erkend in de soevereiniteit van alle volkeren.

Maar ook hier is na het einde van de bipolaire wereld een **planetaire cultuur** ontstaan, die niet enkel democratiseringen en een wereldeconomie (van wereldhandel en industrialisering) nastreeft en tot stand brengt, maar eenzelfde leefomgeving creëert en de verschillen uitvlakt.

Niet enkel verkent het Westen andere culturen, maar de eigen omgeving wordt multicultureel. Naast de voortdurende interactie en interculturele dialoog, worden sommige contacten confrontaties. De wereld is pluraal, tegelijk lijkt de dominante cultuur westers.

Hoewel de talen beschermd worden, neemt hun aantal af en is Engels dominant in de wereld aanwezig (en neemt toe in bvb. Oost-Europa, na het uiteenvallen van de SU).

Hoewel vele derdewereldfilms gemaakt worden, blijft het Amerikaanse filmproduct overal aanwezig en worden dezelfde procédés toegepast. Televisie is meestal westers georiënteerd. De taal van internet is Engels. Wereldwijd reizen veroorzaakt niet zelden een ontwrichting van sommige culturen. De toerisme-industrie **homogeniseert de wereld** (vb. overal dezelfde hotelketens)

De interpretatie van (culturele) rechten is westers (probleem met de vrouwenemancipatie, eigen cultuuruitingen van moslims).

conclusie i.v.m. globalisering en cultuur:

Globalisering betekent de ontwikkeling van een plurale wereld en inter- en multiculturaliteit, geeft kansen tot verruiming van het wereldbeeld, breidt de wereldwijde dialoog en solidariteit uit. Tegelijk lijken de diversiteit en identiteiten in een homogeniserende cultuur ten onder te gaan.

Uitdagingen: Hoe kan diversiteit samengaan met deze planetaire cultuur?

- Elke natie, land, cultuur beschermt zichzelf (Iran, ...).
- Bescherming van talen, culturen, werelderfgoed,door wereldorganisaties, VN ...